

POSUDEK DIZERTAČNÍ PRÁCE

MICHAELA PIXOVÁ: STRUGGLE FOR THE RIGHT TO THE CITY: ALTERNATIVE SPACES IN POST-SOCIALIST PRAGUE

Cílem práce Michaely Pixové bylo popsat specifický typ městských prostorů, které označuje jako prostory *alternativní*. Na případě města Prahy se pak snaží poukázat na to, jak tyto rozmanité alternativní prostory fungují, čemu a komu slouží, s jakými obtížemi se potkávají jejich zakladatelé a provozovatelé, a také, jak se samotné prostory proměňují v čase a v závislosti na podmínkách, ve kterých operují (vztah k majitelům prostoru, sponzorům, magistrátu, okolí místa, apod.). Práce Michaely Pixové je angažovaná. Snaží se poukázat, na jedné straně, na přínos alternativních prostorů pro jejich uživatele i okolí - ve smyslu oživování lokality, zvyšování inkluzivnosti prostředí města či lokality skrze nabídku služeb obyvatelům města (centra pro mládež, infocentra) anebo nenákladných možností zábavy a setkávání (koncerty, aktivity pro veřejnost nezaměřené na tvorbu zisku), případně jako míst, která umožňují rozvoj inovativního umění, žánrů či umělců, které a kteří se (prozatím) neprosadili. Na druhé straně je její snahou apelovat na lokální správu, na politickou reprezentaci a snad i na privátní společnosti, aby podporovaly existenci alternativních prostorů a pokusily se zlepšit podmínky pro jejich vznik a trvání právě coby prostorů pro „jinakost“.

Práce má poměrně standardní uspořádání – v první části autorka předkládá svá teoretická východiska a přehled literatury týkající se problematiky rozvoje města v kapitalistické společnosti. Odkazuje se zejména na práce kritické a radikální geografie a na autory vycházející z marxismu od poloviny 20. století. Na základě výzkumu v knihovně také objasňuje možnosti konceptualizace alternativních prostorů, nabízí jejich vlastní kategorizace a objasňuje, jak fungují alternativní prostory jako součást anebo opozice urbánního rozvoje zaměřeného na vytváření zisku. Vlastní empirický výzkum založený na sběru polo-strukturovaných rozhovorů s aktéry působícími v rámci „alternativních prostorů“ a několika reprezentanty lokální správy, na zúčastněném pozorování a analýze dokumentů, autorka prováděla v Praze. Výklad jeho výsledků tvoří podstatnou část textu dizertační práce. Představení 14 případových studií alternativních prostorů v Praze je následováno kapitolami 7.1 a 7.2, ve kterých Michaela Pixová analyzuje strategie aktérů ve vyjednávání jejich práva na užívání města podle vlastních představ, přizpůsobování se anebo naopak vzdorování tlakům, které ovlivňují fungování „alternativních prostorů“. Po vysvětlení specifik situace alternativních prostorů v Praze (i s ohledem na rozpor mezi proklamacemi strategických dokumentů města a praxí, kterou popisují aktéři alternativních prostorů), autorka formuluje argument, jež naznačuje od počátku práce. Ve srovnání se situací před rokem 1989 se podle ní postavení alternativních prostorů v ČR nijak nezlepšilo. Zatímco v období vlády státně-socialistického režimu byly alternativní prostory omezovány a ničeny z politických důvodů (ohrožení režimu), ani dnes jim není politická reprezentace

(ať už lokální anebo na úrovni státu) nakloněna – představují totiž vybočení z norem a z praxe, které vycházejí z uznání hodnoty soukromého vlastnictví a ekonomického zisku jako hlavního legitimního společenského cíle. Autorka nakonec konstatuje, že současná česká společnost neoceňuje smysluplnost a dokonce ani potenciál alternativních prostorů, a doporučuje jak reprezentaci, tak privátním aktérům revidovat přístup k alternativním prostorům.

Práce vychází z autorčiny snahy zmapovat situaci rozmanitých skupin či organizací, které se snaží vytvářet alternativní prostory, popsat prostory, které takto označuje, a na případě Prahy vysvětlit podmínky fungování iniciativ, které mají buď politické cíle (anarchistická infocentra a squatterské hnutí) anebo se pokoušejí o formování prostorů pro uměleckou produkci, která je inovativní a/nebo nemá komerční cíle. Sesbírání těchto dat a vysvětlení specifik vzniku a operace alternativních prostor v Praze je přínosem práce. Snad nejobjevnější a nejpřínosnější jsou kapitoly 7.1 a 7.2, kde na základě rozboru rozhovorů s aktéry autorka rekonstruuje jejich vnímání vlastních aktivit a jejich podmínek, vztah k majitelům nemovitostí a privátním i magistrátním strategiím rozvoje města. Tyto kapitoly poukazují na tenze mezi prioritami soukromých vlastníků, správců města, legislativním kontextem a činností osob zapojených v hnutích nebo provozujících prostory označované autorkou jako alternativní. Je nutné ocenit i snahu autorky uchopit tento fenomén s odkazem na koncept „práva na město“ a možnosti jeho obhajování. Práce tak přináší zajímavé informace a postřehy, které obohacují dosavadní koncepcie „postsocialistického města“ v urbánních studiích a poukazují na zvláštnosti procesu gentrifkace v kontextu postsocialismu. Současně práce ukazuje, nakolik legislativa v oblasti nakládání s pozemky a nemovitostmi, nebo přístup lokální správy k ideji rozvoje, a také mediální obraz alternativního jednání, přispívají k obtížím, s jakými se potýkají ti, kdo si přejí užívat prostor inovativním způsobem.

Současně ale čtenář naráží i na několik problematických rysů práce. Vedle několika formálních nedostatků shledávám problematické prvky v konceptuálním aparátu a v práci s literaturou. Několik otázek také vyvstává ve vztahu k provedení výzkumu, či alespoň jeho prezentaci v textu, a ve způsobech analýzy dat. V následujících odstavcích se budu věnovat jednotlivým bodům kritiky.

(1) FORMÁLNÍ NEDOSTATKY

Za formální nedostatky, kterým se nechci věnovat nijak obsáhle, považuji jednak chybějící jmenný rejstřík, ale zejména nevhodné odkazování na některé použité zdroje. V případě, že autorka čerpá ze zdrojů dostupných online, odkazuje na ně totiž pouze uvedením poznámky pod čarou, ve které nalezneme URL konkrétního textu. Tyto texty ale nejsou nikde uvedené jako součást použité

literatury či zdrojů. Krom toho, že tento postup nerespektuje citační normu, čtenář není schopen posoudit relevanci a kvalitu použitých zdrojů. To je zvláště problematičké, pokud jsou uvedené odkazy například u textů, které zřejmě interpretují některé z klíčových teoretických prací, na které se autorka odkazuje, a slouží jí jako nástroje interpretace původních teoretických prací.

Za formálně problematičké také považují občasně objevení se nepodložených výroků a obecných tvrzení, které mají spíše populární a informačně chudý charakter, případně jsou zpochybnitelná. Autorka například popisuje Prahu jako město s historicky podmíněnou „jedinečnou mentalitou tvořenou zvláštními hodnotami, vkusem (tastes) a touhami“ (s. 77), anebo tvrdí, že obyvatelé Česka „si pamatují minulý režim a jeho centrální plánování jako totalitní, velmi nedemokratické a environmentálně ničivé“ (s. 44). O co ale autorka takové výroky opírá?

(2) PRÁCE S POJMY, KONCEPTUALIZACE

Za ne zcela srozumitelnou považují konceptualizaci klíčového pojmu práce – a to pojmu alternativní prostory. Navzdory tomu, že hned jedna z prvních kapitol je věnovaná objasnění pojmu, jeho používání v práci je lehce nekonzistentní a proměnlivé. Není dokonce ani zřejmé, jak autorka definice a typologie alternativních prostorů, které odvodila z literatury, využila pro vlastní výzkum – zejména pro rozpoznání alternativních prostorů v Praze a dále pro interpretaci jejich charakteru.

Co se týče přímých definic pojmu alternativní prostory, narážíme v textu na různá vysvětlení: Na s. 1 jsou alternativní prostory (AP) vymezeny jako „místa, která poskytují alternativu k hegemonnímu komerčnímu využití a jsou převážně využívána pro neziskové aktivity mládeže, alternativními subkulturami, umělci, mimovládními a občanskými organizacemi“. Na s. 2 jsou AP definovány jako místa, „která jsou vytvářena, aby saturovala potřeby uživatelů, které uživatelé nemohou anebo nechtějí naplňovat způsoby typickými pro společnost založenou na ekonomické soutěži“. Na straně 180 se pak dočteme, že tato místa umožňují naplnit potřeby, které SAMOTNÉ odlišují uživatele (coby sociální skupinu) od mainstreamu. Tedy již potřeby, které prostory naplňují, jsou prezentovány jako „specifické“, alternativní. Na straně 79 pak jsou AP představeny jako „spaces which constitute the outcome, as well as solution of socio-spatial disparities, and where the prevailing social and cultural capital are in direct conflict with the surrounding urbanization backed by strong economic actors and corrupt politics“. Krom nejasnosti v tom, zda alternativní prostory jsou výsledkem hledání nových způsobů uspokojování potřeb (i těch sdílených se zbytkem společnosti), anebo výsledkem toho, že skupiny lidí mají specifické potřeby, které jsou odlišné od mainstreamu a které si takto aktéři samotní uvědomují, a tedy tyto potřeby **vyžadují** vytvoření nových prostor, není ani zřejmé, zda je možné jako definiční charakteristiku AP určit „konfliktní“ vztah k procesům rozvoje a fungování města (například squatterské hnutí), anebo tento konfliktní vztah není až tak podstatný

pro to, abychom nějaké místo označili jako „alternativní prostor“ (například některé prostory využívané jako kluby – například Cross, či studentský klub, případně prostory pro uměleckou tvorbu). Také není jasné, jak je tento „konflikt“ autorkou v práci chápán – zda jako otevřený konflikt mezi aktéry a správou města/aktéry rozvoje, anebo jako nekonzistence hodnot, které uznávají, nebo jako odlišnost praxe.

Z prvních kapitol práce vyplývá, že jako klíčový analytický nástroj pro určení „alternativnosti“ prostoru používá autorka určení jeho „deviace“ od mainstreamu. Opírá se přitom o Roberta Mertona¹ a jeho definici deviace jako způsobu adaptace a převádí ji do podoby nástroje pro analýzu různých druhů alternativních prostorů. Bohužel v tomto převodu narážíme na interpretační pochybení, které vyplývá z nerespektování základního Mertonova tvrzení: alternativní jednání je možné definovat a kategorizovat na základě dvou prvků – ne/uznání cílů jednání a ne/uznání sociálních norem určujících sociálně přijímané způsoby dosahování cílů jednajícím aktérem. V typologii „prostorové adaptace“ však Michaela Pixová jednak nevysvětluje, co představuje PROSTOR v její adaptaci Mertonovy koncepce, a také nerespektuje model uvažování, který posuzuje „cíle“ a „normy“ jednání. Proto v tabulce, která navazuje na Mertona, nacházíme nesouměřitelná analytická pojetí typů deviace. Pokud v případě „inovace“ (jeden z typů adaptace) autorka posuzuje soulad mezi cíli skupiny a majoritní společnosti (inovativní prostory mají za cíl standardní akumulaci kapitálu) a konvenčnost vytvářených prostorů (což v Mertonově koncepci odpovídá „normám“), v případě ritualistických prostorů už uvádí jako podstatné CHARAKTER PROSTORU a JEDNÁNÍ či ŽIVOTNÍ STYLY, tj. neposuzuje „cíle“ jednání a „způsoby“ jednání (jejich soulad s normou). V dalších typech alternativních prostorových adaptací se už nevyskytuje ani posouzení charakteru prostorů, ani sdílení či nesdílení společensky hodnotných cílů. V případě ritualistických prostorů bych s odkazem na Mertona a při pohledu na vymezení první typologie očekávala například vymezení tohoto typu prostorů jako „konvenčních prostorů“, jejichž provozovatelé současně nesdílejí standardní společensky uznané cíle (jako například sledování zisku), přičemž cíle nejsou nahrazovány novými hodnotami (nahrazení novými hodnotami je typické pro „rebelující adaptace“). Nekoncepčnost převedení Mertonova modelu z něj činí nepoužitelný nástroj. A autorka skutečně tento nástroj v další práci nepoužívá – neodkazuje se na něj například ani při vymezení typologie prostorů, které zkoumá jako případové studie. I jejich (případových studií) odlišnost od mainstreamu (tedy posouzení, zda sdílejí cíle a/nebo normy pro jejich dosahování) pak v dalších částech práce absentuje. Autorka jen někdy zmiňuje, že některé projekty mají k mainstreamu blíže, než jiné. Jsou třeba projekty jako MeetFactory inovací? A jak je tomu v případě hospody Parukářka?

---

¹ Proč autorka, která se odvolává jako na své paradigmatické východisko na marxismus, volí pro tento účel funkcionalistického autora? Funkcionalistická teorie je paradigmaticky odlišná od marxismu, její základní premisy jsou s marxismem v konfliktu.

V případě operování s pojmem „mainstream“ a konstatování odlišnosti (prostorů, hodnot, aktivit) od „mainstreamu“ opět postrádám ujasnění významu tohoto pojmu. Něco jiného přece představuje mainstream v oblasti tvorby umění a něco jiného tento pojem vyjadřuje v momentě, když mluvíme o „potřebách“ lidí, které jsou odlišné od „mainstreamu“. Co je teda podle autorky „mainstream“, od kterého se AP odlišují?

Co se týče práce s konceptem alternativity i s konceptem mainstreamu, v práci nenacházíme reflexi toho, jak aktéři samotní definují a vnímají svou alternativitu, svoji odlišnost od mainstreamu, tedy jejich „praktické“ chápání alternativity (vlastní, cizí), která je má definovat, a mainstreamu, od kterého se vzdalují. Pojem „alternativní“ je tak aktérům přisouzen autorkou, jak je vidět například v případě výpovědi squatterky na straně 188, která sama dokonce alternativnost své praxe popírá: „I do not think that squatting is something alternative...“. Na druhou stranu je tento pojem (alternativní) v práci místy používán ne analyticky, nýbrž jako hodnotící pojem, jak je vidět v kritickém zhodnocení výpovědi jiné komunikační partnerky, kterou autorka práce označuje za ukázkou „miscomprehension of the meaning of „a true alternativity“ (s. 175). Co je tedy „true alternativity“?

Protože alternativní prostory představené v práci jsou rozpoznány jako vymezující se vůči mainstreamu a současně jako „dobrovolně“ (tedy vědomě) zakládané JAKO alternativní, zmapování významů, které aktéři svému jednání sami dávají, a porozumění tomu, jak oni sami chápou „alternativitu“, v práci opravdu chybí.

(3) METODA A PROVEDENÍ VÝZKUMU

Michaela Pixová se ve své práci opírá o data, která sesbírala prostřednictvím polo-strukturovaných rozhovorů, na základě zúčastněného pozorování a znalosti prostředí coby participantky na aktivitách odehrávajících se v alternativních prostorech. Současně se také opírá o analýzu oficiálních dokumentů města Prahy. Další údaje dohledávala v tisku, který ale nebyl předmětem analýzy, spíše dodatečným zdrojem informací.

V případě představení postupu práce na výzkumu jsou tyto metody relevantní. V práci však postrádám bližší informace o tom, jak výzkum, který autorka řadí k etnografii, probíhal. V textu nenajdeme odkazy na terénní poznámky autorky, reflexe její vlastní role v alternativních prostorech je nejasná, nepodává obraz vlastního průběhu sběru dat, popis situace rozhovorů, kontaktování a výběr komunikačních partnerů. Autorčina postava ve výkladu příběhu výzkumu chybí. V části práce, která představuje případové studie, dokonce nenacházíme příliš často ani odkazy na rozhovory, ze kterých popis jednotlivých případů (předpokládám) vychází. Krom několika odkazů na zdroje v podobě článků v médiích, případně na stránky sdružení, není zřejmé, odkud informace, které jsou v těchto kapitolách představené, pocházejí.

Z vysvětlení postupu práce není bohužel ani zřejmé, jak byly vybrány případové studie. Jak autorka rozpoznala alternativní prostory odpovídající definici, kterou zvolila pro práci? Představují dané případy kompletní výčet alternativních prostorů vybraného typu (nové umění a místa politického odporu), které je možné v Praze najít? Pokud ne, jak a proč byly vybrány právě zvolené případy? Jaké jiné lokality se autorka rozhodla vynechat?

V práci také chybí objasnění autorčina postupu při analýze sesbíraných dat – jak rozhovorů, tak oficiálních dokumentů a pozorování v terénu. Jaké otázky autorku vedly při analýze a interpretaci dat? Jak se tyto otázky promítají do témat, které otevírá v práci? Jak pracovala autorka se sesbíranými výpověďmi? Jaký byl postup a metoda analýzy?

Práce nejvíce těží z rozhovorů v částech 7.1 a 7.2. Tyto části autorce slouží k zajímavému a interpretačně bohatému popisu strategií aktérů ve vyjednávání vlastní pozice a k upozornění na vnitřní rozpory, které jsou obsažené ve fungování alternativních prostorů coby součásti města, jehož podoba je určována do velké míry trhem s pozemky a relativně omezeným zasahováním lokální správy do tohoto procesu. Přesto se v práci bohužel na několika místech objevuje nereflexivní přebírání tvrzení komunikačních partnerů (jakoby analýza neprobíhala ve všech případech stejně) – například rekonstrukce událostí není chápána jako výklad situace konkrétním aktérem, výpověď je od aktéra oddělena, autorka nereflektuje, kdo, ke komu, jak a proč promlouvá. Zvláště je tato tendence zřejmá u popisu případu hospody Parukářka (Box 19, s. 164). Naopak, autorka je jinde velmi kritická vůči komunikačnímu partnerce, se kterou nesouhlasí, a v interpretaci označuje její výpověď za „pokryteckou“ (s. 175).

Na závěr posudku si dovoluji zamyslet se nad tím, jakým způsobem práce nastiňuje možnosti úpravy situace, která je pro fungování alternativních prostorů v Praze likvidační, a kterou autorka označuje jako (stále) nedostatečně demokratickou. Návrhy, které předkládá, totiž považuji za rozporuplné.

Jako cestu k zlepšení situace autorka navrhuje, aby byly alternativní prostory (jako ALTERNATIVNÍ, tedy v opozici ke společnosti, která operuje na základě principů kapitalistické ekonomiky a akumulace kapitálu) více podporovány jak ze strany lokální správy a státní politiky, tak privátních aktérů (developerů, majitelů nemovitostí, sponzorů ze sféry byznysu). Jak tvrdí, alternativní prostory jsou potřebnou součástí kapitalistického města, protože umožňují existenci těm, kteří se s jeho logikou neztotožňují, a také umožňují zmírňovat následky fungování této logiky (nerovnosti, odcizení, rozpad komunit). Požaduje tedy zlepšení podmínek pro to, aby tyto prostory mohly „přežívat“ ve společnosti, principy a hodnoty které nesdílejí. Toto vylepšené přežívání je totiž podle ní znakem větší míry demokracie ve společnosti.

Autorka současně označuje svoji perspektivu za inspirovanou marxistickou geografii, či marxismem. Z těchto prací čerpá zejména koncept *práva na město*, či kritiku nerovností způsobených operováním kapitalistického výrobního způsobu. V práci také nacházíme podnětné postřehy ohledně strategií aktérů městského rozvoje (v případě Prahy) akumulovat kapitál. Na druhou stranu se zdá, že autorka využívá marxistickou perspektivu pro uchopení samotného fenoménu alternativních prostorů jenom částečně, či v nedotažené podobě. Na základě konceptu *práva na město* nahlíží alternativní prostory jako součást kapitalistické společnosti s jejími vnitřními rozpory a snad jako místa, kde probíhá uvědomění si vlastní pozice, zájmů a podob fungování společenských vztahů v rámci kapitalismu. Na základě tohoto pojetí je dokonce vidí snad i jako místa/sociální skupiny usilující o společenskou změnu (alespoň v některých případech). Autorka ale nad změnou uvažuje velmi specifickým způsobem. Přitom právě *změna* je tak důležitá pro uvažování o městě podle marxistických autorů (proč jinak by se Lefebvrova knížka jmenovala „Urbánní *revoluce*“?) a současně je nedefinovatelná v daném momentu, kdy nad ní uvažujeme (protože vědomí je – v duchu Marxovy teorie – nutně podmíněno způsobem bytí a neumožňuje *plánovat* utopickou podobu společnosti po svržení aktuálního společenského pořádku). Když v závěru říká, že boj za lepší městskou společnost musí pokračovat, a doufá v jeho možnost, je její představa lepší městské společnosti v podstatě velmi konzervativní.

Navzdory požadavkům na nepodmínečnou podporu alternativním prostorům, ve skutečnosti žádá pro alternativní prostory pouze lepší podmínky pro přežívání na okraji, podmínky, které jim mají poskytnout správci společnosti a privátní kapitál; požadavek na udržení alternativních prostor JAKO ALTERNATIVY kapitalismu, a ještě navíc za těchto podmínek, je voláním po udržení stavu, ve kterém alternativní prostory jsou a zůstanou **marginální** opozicí vůči fungování společnosti podle pravidel kapitalistické logiky. Její přetrvání (kapitalistické logiky) je ale zamlčeným způsobem požadováno také, protože předpokládá udržení „mainstreamu“ jako dominantního a alternativních prostorů jako „jiných“.

Autorka požaduje, aby politická správa a privátní vlastníci byli na vůči tvůrcům alternativních prostorů jaksí shovívavější. Důvodem má být to, že se tak místo nich postarají o obrušování sociálních rozporů, snižování nerovnosti, tvorbu komunitních vazeb, které zanikají mimo jiné pod vlivem ekonomických vztahů. Pokud by na tuhle legitimizační funkci požadované podpory pro AP správci měst a privátní vlastníci nemovitostí neslyšeli, nabízí autorka ještě jeden argument – a to šanci, že město Praha se stane skrze své AP atraktivnější pro turisty, jelikož Praha a její turismus dosud nenabízejí vše, co turista – konzument – při návštěvě města hledá. Argumentuje tedy způsobem, který bych u práce vycházející z kritické marxistické perspektivy neočekávala – nabízí totiž jako přínos potenciální komodifikaci alternativních prostorů v rámci turistického průmyslu.

Mohla by autorka vysvětlit, proč na závěr přistupuje k této argumentaci? Je to proto, že naznává, že alternativní prostory jsou *součástí* kapitalistické společnosti bez potenciálu přinášet změnu, a tím pádem uznává jejich pozitivní přínos právě k prospěchu samotné kapitalistické společnosti (AP jsou schopné řešit alespoň malou část negativních dopadů)? Anebo má přinést boj za právo na město – právo, které náleží komukoliv na základě toho, že je *člověkem* – něco jiného?

Práci považuji za podnětnou a navzdory vyjmenovaným nedostatkům za odpovídající požadavkům. Doporučuji ji k obhajobě a doufám, že komentáře budou pro autorku užitečnou zpětnou vazbou.

Slavomíra Ferenčuhová